

PULI EDIT

A szociális munka vidékfejlesztés

Nincs ma oly fontos és kihívásokkal teli terület a szociális munka feladatai között, mint a közvetlen segítő tevékenységen „túlmutató” közvetett szociális szolgáltatástervezés. Mind a szociális munka képzési kihívásait, mind pedig annak gyakorlatát elemző írások, különös szerepet szánnak a szociális munka tervező, szervező kompetenciáinak, a legkülönbözőbb megközelítésekben, úgy mint *kompetencia* (Budai, 2006; 2011), *menedzserizmus és stratégiai tervezés* (Kozma, 2008), *célirányos tervezés és szervezés* (Globális Alapelvek 2006), *jövőképvezérelt stratégia* (Sziklai, 2006), *szociális/közösségi tervezés* (Neumark 2005), vagy *kistérségi fejlesztés* (Rechnitzer, 1998 és 2008), illetve *tájékozott megvalósítók és fogyasztók* (G. Rogers, D. S. Finley és J. R. Galloway, 2001).

Egy térség szociális ellátórendszerének kiépítése nem csupán a döntéshozásra kell, hogy irányuljon, hanem az azt megelőző döntés-előkészítési folyamatokra is. Doktori kutatásom (Peisser-Puli, 2011a) alanyai a Nyugat-dunántúli régió hátrányos helyzetű kistérségei (Zalaegerszegi, Óriszentpéteri, Zalaszentgróti és Pacsai kistérségek) döntés-előkészítői és döntéshozói mint a szociális szolgáltatástervezés aktorai voltak, akikkel először helyi dokumentumokban, majd 32 mélyinterjúban találkoztam. Mindegyik interjú megerősített abban, hogy a szociális alapszolgáltatások körének kiépítésében és működtetésében azok a szakemberek, akik *ismerik* ezen alapszolgáltatások szabályozását, értnek a szociális szükségletek felméréséhez és értékeléséhez, az eredményekből *rendszerben látják* az igények és szükségletek összhangját, *kellő készségekkel rendelkeznek* az érdekképviselő és a döntéshozással való együttműködés terén, *jól egyeztetnek* a helyi érdekekkel, lehetőségekkel és kényszerekkel. Motorok ők, akik nélkül a vizsgált hátrányos helyzetű kistérségek településein élő emberek szociális alapszolgáltatásokhoz való hozzáférési esélyei a nullához közelítettek. Mindezek mögött a *személyes hatékonyság* áll, amely ma Magyarországon nagyon esetleges, de meghatároz egy térségi szolgáltatási rendszert (Peisser-Puli, 2011b).

Ez a tanulmány a kutatás azon részeredményeit mutatja be, amelyek a szociális munka szolgáltatástervezői tevékenységének soktényezős, összetett mivoltát bizonyítják, azzal a szándékkal, hogy az olvasót bevonják a vidékfejlesztő képzés kialakításának szociális készségeibe és kompetenciáiba.

A kutatás eredményei

1. táblázat Kompetenciákhoz kapcsolt készségek a szociális tervezésben

Kistérség	Kompetencia – MIT? ➡	Készség – HOGYAN?
Pacsai	<p>Érdekképviselés</p> <p>Helyi szükségleteknek megfelelő ellátórendszer tervezése</p> <p>A jogalkotói elvárások egyeztetése a helyi adottságokkal (földrajz, településszerkezet, szükségletek, igények, erőforrások)</p> <p>Alternatívákat adó tervezés, választható megoldások kialakítása</p> <p>Proaktív cselekvés</p> <p>Gazdaságossági szempontokra fókuszáló tervezés</p>	<p>Kapcsolatépítés, kommunikáció</p> <p>Szükségletfelmérés módszereinek használata</p> <p>Konfliktuskezelés</p> <p>Kompromisszumkeresés</p> <p>Javaslatok, jelzések, kezdeményezések</p> <p>Hatásosság és hatékonyság értelmezése, gyakorlati megvalósítása</p>
Óriszentpéteri	<p>Komplex hiányállapotokra felkészült tervezés</p> <p>Együttműködés határos földrajzi, gazdasági, társadalmi terekkel</p> <p>A környező terek okozta helyi változások jó kihasználása, partnerség</p>	<p>Rendszerszemléletből fakadó integrált, interprofesszionális, multidiszciplináris gondolkodás</p> <p>Team-munka, csoportmunka, projektmunka</p> <p>Többirányú szinergia tudatos, kölcsönös beépítése</p>
Zalaegerszegi	<p>Kreativitás, bátorítás a tervezésben a jogkövetés keretein belül</p> <p>Változásorientált beavatkozások, fejlesztések</p>	<p>Felelősségvállalás a helyi érdekekért, kompetenciahatárok felismerése</p> <p>Gyakorlati tapasztalatokon alapuló sajátos helyi tanulási folyamat folyamatos reflexiója, önkritika, önfejlesztés</p>
Zalaszentgróti	<p>A helyben eltérő vélemények, érdekek konszenzusos egyeztetése</p> <p>Megtartás és védelem, a jól működő szolgáltatások fenntartása vagy teljes átalakítása</p>	<p>Helyi konszenzusok kialakítása, nyertes-nyertes játszmák facilitálása</p> <p>Mérlegelés, előnyök és hátrányok értékelése, analízis</p>

Forrás saját rendszerezés

Az 1. táblázat – az összehasonlítás szándéka nélkül – a vizsgált kistérségekre leginkább jellemző szociális szolgáltatótervezői kompetenciákat és a működésükhöz elengedhetetlen készségeket mutatja be. A Mit? és a Hogyan? kérdésekre adható válaszokból jól látható, hogy a tervezésre való képességet egyrészt a feladat, vagyis a kompetencia-kör megfogalmazása jelenti, ugyanakkor a képességet a készségek teljesítik ki. Az időszerű hazai és nemzetközi szakirodalom elsősorban a kompetenciák megfogalmazásával foglalkozik, és azt már a képzések megvalósítóira bízta, hogy az adott kompetenciákhoz milyen készségfejlesztést kapcsolnak. „Bár a definíciós megközelítések között nem alakult ki konszenzus arra vonatkozóan, hogy milyen közös jellemzői vannak a professzióknak, a változás, mely a professziók jellemzőiről a szakmai teljesítményre helyezte a hangsúlyt, eredményezett bizonyos konszenzust.” (Jones és Joss, 1995; 2011. 15. o.) A szerzőpáros sorra vette az egyetértés területeit a következők szerint (Jones és Joss, 2011 15-17. o.):

1. A bizonytalanság. A szakember képességei révén képes bizonytalan helyzeteket kezelni. Az egyedi helyzetekkel való bánásmód alapja a megítélés, vagyis a diszkrecionalitás (Schön, 1983 és Pearson, 1984 nyomán), vagyis a szakember tudatosan kiválasztja a megítélése szerint megfelelő tevékenységi formát.

2. A tudás. Szisztematikus megalapozó elméleti készlet. Mindenképpen meghatározza azonban a szakember kompetenciáját, a feladat ellátására való képességét.
3. A kliensekkel való kapcsolat. Az a mód, ahogyan a szakember interakcióban van velük, és azok a preconcepciók, amelyek befolyásolják a kapcsolatot. A kompetencia tehát kapcsolat alapú, akkor képes egy szakember jól működni, ha azt együttműködésben, partnerségben, saját feladat-határainak tudatában, megosztott felelősséggel és kölcsönösségben teszi.
4. A szakember énképe, a fejlődésének módjai, és a tapasztalati tanulás hármas egységet alkot a kompetens szakember meghatározásában. Különösen fontos az énkép (*Jones és Levi, 1983* nyomán), a tapasztalatokkal és a tapasztalatokból való tanulás, az előbbi a cselekvő tanulást, az utóbbi a cselekvést reflektáló tanulást jelenti.

Láthatjuk, hogy a kutatás eredményei és a nemzetközi szakirodalom megegyeznek abban, hogy a kompetencia általában véve és konkrét szakma – szociális tervezés – esetében is hasonló kérdéseket vetnek fel, és ezekhez hasonló válaszokat adnak pl. bizonytalanság és kreativitás, változásorientáció és tapasztalat alapú önfejlesztés, együttműködés és team-munka stb. (ld. 1. táblázat) terén.

A magyar szakirodalom mindezek felhasználásával az igénybevevő-központú szemléletet, a hatásos és hatékony tervezést, a bizonyítékalapú fejlesztést és a minőségbiztosítást helyezi előtérbe úgy, hogy a tervezői kompetenciákat a közösségi munka, pontosabban a közösségi szociális munka kereteiben képzei el. Néhány kiemeléssel illusztráljuk, hogy a felsorolt kompetencia-elemek hogyan szolgálhatják a szociális tervezést, és miért hathatnak a vidékfejlesztő szakemberek kompetenciáinak kialakítására (2. táblázat).

2. táblázat Kompetenciaalapú szemlélet a szociális tervezésben és a vidéktervezésben (Budai-Kozma, 2011)

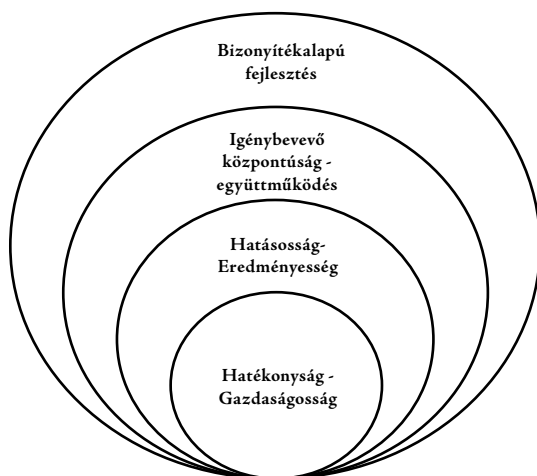
A szemlélet tartalma	Szociális tervezés – rászoruló és közösségeik
Igénybevevő-központúság	Önrendelkezés támogatása Részvétel a szolgáltatás tervezésében, kivitelezésében, értékelésében Érdekérvényesítési képesség növelése (empowerment) Eredményesség, pozitív következmények az életminőségben
Hatásosság (eredményesség)	Az emberi és állampolgári jogok érvényesítése: méltóság, fejlődés, részvétel, biztonság, szolgáltatásokhoz való hozzáférés stb.
Hatékonyág (gazdaságosság)	Takarékosság, a hatékonyság növelése, legköltséghatékonyabb megoldások: csoportmunka, közösségi munka, empowerment, szociális gazdaság
Bizonyítékalapú fejlesztés – „technikus” helyett „művész”	Legjobb tudás, megfelelő időben, megfelelő személy számára a korábbi tapasztalatok felhasználásával Kvalitatív módszerek: résztvevő megfigyelés, reflexió a folyamatra, saját szakmai személyiség mint szűrő

Forrás saját rendszerezés

A szociális tervezés fenti kompetenciái a rászorulókra és közösségeikre alapozottan hangsúlyozzák az aktivitást és felhatalmazást (empowerment), a már megszerzett tapasztalatok-

ra építenek, eredményes és gazdaságos feladatteljesítést mutatnak. A fenti, egymást átfedő kapcsolatokat illusztráló emeletes ábra, melyen a növekedés vagy fokozás kap hangsúlyt, és ugyanezt a feladatteljesítést a vidéktervezés szempontjából használja – egy nagyon lényeges specialitással, a vidéki lakossággal való együttműködés beemelésével (1. ábra).

1. ábra A vidékfejlesztés elemei

Rendkívül hasonló ehhez a kompetencia-szemlélethez a vidékfejlesztési szociális munkás-képzés mintatantervének tartalma, amelyet 2011 tavaszán szakirányú továbbképzés formában a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar Jászberényi Campusán indítottak el. A képzés olyan szakembereket bocsát a munkaerőpiacra, akik „(...) vidék és humán területi fejlesztés, a munka világa és a humán ismeretek és az önálló életvezetés területén kompetensek” (Szarvák, 2011). A tanterv képzési kompetenciái öt modulban, 30 tantárgyban: társadalomismereti, vidékfejlesztési, készségfejlesztési, gyakorlati és élhetőbb világ modulokban tanulhatóak, már ebből is látható a gyakorlat, vagyis a tapasztalatalapú tanulás alapvető szerepe. A leendő vidékfejlesztési szakembereknek kompetenseknek kell lenniük:

- + a vidéki térségekben végezhető szociális munkában,
- + kommunikációs- és kapcsolatépítési technikákban, konfliktuskezelésben, mediációban, helyi médiában, nyilvánosságban,
- + a civil társadalommal való partnerség építésében,
- + az EU szociálpolitikájában, a helyi közszolgáltatások intézményrendszerében,
- + forrásfejlesztési technikákban, adománygyűjtésben,
- + közösségfejlesztésben, közösségépítésben, „teleház” szervezésében,
- + kreatív technikákban, animációban,
- + fenntartható szemléletben, ökológiában, biogazdálkodásban,
- + változásmenedzsmentben,
- + az 50 órás projektgyakorlat tapasztalatainak feldolgozásában.

Észre kell vennünk, hogy a szociális tervezés, a vidékfejlesztési szociális munka és a közösségi munkás kompetenciák milyen sajátos közelségben, a feladattartalom és a készségek

egységében vannak jelen (lásd az 1. és 2. táblázatot és a bemutatott képzést). Ahogyan a szociális tervezés és a vidékfejlesztési szociális munka a rászorulóakra, illetve a sérülékeny társadalmi csoportokra és közösségeikre; a közösségi munka a településeken élő közösségekre koncentrált elsősorban, úgy a vidéktervező szakembereknek is meg kell találniuk és pontosan kell definiálniuk saját célcsoportjaikat – ebben áll véleményem szerint a döntés. A MIT? és a HOGYAN? alapja a KIVEL, KIKKEL?, így a kompetenciáknak is „csupán” ehhez kell igazodniuk.

Mindaddig, amíg a Kelet-közép-európai modell hiányzik a vidékkutatásokból és a vidékfejlesztési irányzatokból, mert „(...) a gazdasági, társadalmi transzformáció keltette és ismétlődő makro-válságjelenségek miatt sem jut kellő figyelem és erőforrás a vidékre, amelynek problémáit csak tetézi az erősen centralizált államszervezet, a vidéki közösségek és civil szervezetek gyenge érdekérvényesítő képessége, a gyenge adaptációs képesség, a depressziós jelenségek, a türelmetlenség és a jövőkép hiánya.” (Csatári, 2012) addig nagyon nehezen megfogalmazható a vidékfejlesztés célcsoportja.

3. táblázat A vidéktervezés szociálistervezői kulcskompetenciái és készségei

Elköteleződés és értékrend	Motiváltság, felelősségvállalás a közösségek és tagjaik sorsa és fejlődésük érdekében (az emberi jogok és a szakma etikai normái alapján), mindez a társadalmi nyilvánosság és felelősségvállalás elősegítése
Kommunikáció	Nyílt, hiteles kommunikáció, folyamatok moderálása, konfliktusok érdek- kiegyenlítő kezelése
Szükségletfelmérés	Az egyének és a közösség közötti folyamatok, kölcsönhatások holisztikus, kritikus vizsgálata, az adatok és problémák multidimenziális elemzése és értékelése
Tervezés	A közösség autonómiáját és a társadalmi összefüggéseket figyelembe véve proaktív szemléletű, a közösség életminőségét szolgáló alternatív programok és módok megkonstruálása, a források, rizikók és eszközök elemzésével, költséghatékonyság érvényesítésével
Képesség tevés	Az önálló cselekvésre, önerő kifejezésére, érdekképviseletre, a fejlesztési stratégiák megértésére, az elért eredmények értékelésére, fenntartására ösztönzés és felkészítés
Együttműködés	Szakmai, szakmaközi és szervezetek közötti, illetve civilekkel, önkéntesekkel és az üzleti szektor képviselőivel való együttműködés, hálózatépítés, rendszeres önreflexió, önértékelés
Közösségi munka és-tudás fejlesztése	Új és más diszciplínák tudásanyagának integrálása az életen át tartó tanulás, az információs források és digitális eszközök segítségével

Forrás Budai-Kozma, 2011 alapján saját kiemelések

Ezen írás nem tudja vállalni, hogy részletesen megadja a vidéktervezés igénybevevőikhez célszerűen használható feladatok leírását, de azt igen, hogy összegző javaslatot adjon kulcskompetenciákra (lásd 3. táblázat), amelyek magyar nézőpontból meghatározhatják egy közösen kialakított nemzetközi kompetencia-lista elkészítését

IRODALOM

BUDAI I. (2006): *Szociális szaktudás – kompetenciák – képzés és a sztenderdek kidolgozása*. Letöltés: <http://www.sze.hu/>

downloadmanager/index/id/1007/m/4169

BUDAI I., KOZMA J. (2011): *A kompetencia alapú*

közösségi munkás-képzés elé. A tanulmány a TÁMOP 5.4.4. C Interprofesszionális szemléletű közösségi szociális munkára felkészítés alternatívái – Útitársak című projekt keretében készült.

Letöltés: <http://www.sze.hu/downloadmanager/index/id/1007/m/4169>

CSATÁRI B. (2012): *Vidék – vidéktudományok – vidékfejlesztés. „Kusza” és „kósza” gondolatok e témákról.* Letöltés: <http://www.mnvh.eu/hirek/117/20120220/az-mnvh-elnoke-tartott-eloadast-vidék-muhelyben>

S. JONES – R. JOSS (2011): A professzionizmus modelljei és a kompetenciák fejlesztése. In: *Terepgyakorlatok könyve* (szerk., Budai I., 2011). Egyesített Egészségügyi és Szociális Intézet – Széchenyi István Egyetem, Győr.

KOZMA J. (2008): A szociális szolgáltatások modernizációjának kérdései a szociális munka nézőpontjából. *Kapocs* 6. szám.

NEUMARK T. (2005): *Helyi jóléti rendszerek közös érdekeltsgű partneri együttműködése.* Budapest.

PEISSER-PULI E. (2011A): *Finanszírozással irányított szociális szolgáltatásszervezés a Nyugat-dunántúli régió hátrányos helyzetű*

kistérségeiben. Doktori értekezés-tervezet. www.rgd.hu

PEISSER-PULI E. (2011B): *Szociális alapszolgáltatások megtervezésének formái a Nyugat-dunántúli régió hátrányos helyzetű kistérségeiben – a szociális munka kompetenciái.* Konferenciakötet, Székesfehérvár.

RECHNITZER J. (1998, 2008): *A területi stratégiaépítés folyamata. Képzési segédanyag.* Letöltés: http://www.sze.hu/~rechnj/Region%E1lis%20politika/regpol_8_rj.pdf

G. ROGERS-D.S. FINLEY-J.R. GALLOWAY (2001): *Stratégiai tervezés a szociális szolgáltató szervezetekben.* Kanadai tudósok Press (január 1., 2001.)

SZARVÁK T. (2011): *Vidékfejlesztési szociális munka.*

Letöltés: <http://www.szie.hu/vidékfejlesztési-szociális-munka-szakiranyu-tovabbkepzesi-szak-es-minor-szak-letesitese> (www.szie.hu/vidékfejlesztési)

SZIKLAI I. (2006): *Stratégiai tervezés alapjai.*

Letöltés: http://www.3kconsens.hu/files/2_Strategiai%20tervezes%20alapjai.pdf?PHPSESSID=aff81dcd2efb7115a22d8ab02310354